

אגדה ה'נס

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד, סביב הדף היומי >> יט-כו מרחשוון התשע"ו >> סוטה ו-יב

הנושא המרכזי בדפי השבוע: החטא וגמולו

סוגיות השבוע

נשיא תלמוד בבלי תש"ז

והיוניס והסניית מלאחוריהם

חכמים יגידו ולא כחדו: וידו, הכרה בחטא; מעלת ראובן ויהודה שהודו; להתוודות בגלוי - מעשה אצילי או חוצפה?

מדה בטיל, במדה לא בטיל: בהעדר בתי דין אנושיים, ההשגחה האלוקית עושה צדק מנין לרבות תרקיב: הנהגת "מידה כנגד מידה" יורדת עד לפרטים הקטנים

בסאסאה בשלחה תריבנה: עונש לאומה רק כשמגיעה זמנה לחלוף מן העולם, עונש ליחיד - רק כשחוטא עד ש"מתמלאת סאתו".

הנותן עיניו במה שאינו שלו: תאוות האדם למה שאינו שייך לו אינה מתממשת

מידה כנגד מידה בסיפורי המקרא: מדרשי שמשון - עלייתו ונפילתו; תמר - כוונתה החיובית, טהרת מעשיה ושכרה הרב; אבשלום - גאוותו, נפילתו, האם זכה לעולם הבא, עצת ה' שמאחורי המרד; מרים - המצווה שעשתה ושכרה
א של אברהם: הכנסת האורחים של אברהם והקריאה בשם ה' דרכה

על המיזם:

אגדה היום בא לתת מענה לאנשים שרוצים להרחיב מעט (אבל רק מעט) בלימוד אגדה. הוא מבוסס על הפלטפורמה של הדף היומי, ומאפשר ללומדי הדף היומי להעמיק מעט באגדות של השבוע, אך מיועד לכל מי שמעוניין להציץ לעולמם של חז"ל.

המיזם כולל עלון המופץ באינטרנט וקבוצת לימוד וירטואלית בפייסבוק. עומד מאחוריו צוות בוגרי ישיבות הסדר, שמזמין את כל מי שרוצה להצטרף לשורתיו.

"ממתק אחד ודי" או חסד פורץ גבולות? נקראת עומק בסטיה [משנה] במידה שאדם מודד מודדין לו... שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו... וכן לעניין הטובה: מרים המתינה למשה שעה אחת... לפיכך נתעכבו לה כל ישראל שבעת ימים במדבר...

[גמרא] מי דמי? התם שעתא חדא, הכא שבעא יומי!

אמר אביי: אימא: ולעניין הטובה אינו כן.

אמר ליה רבא: והא וכן לעניין הטובה קתני? אלא אמר רבא: הכי קאמר: וכן לעניין הטובה, דבאותה מידה, ולעולם מידה טובה מרובה ממידת פורענות. (יא ע"א) תרגום חופשי: האם שכרה של מרים דומה למצווה? היא חיכתה שעה אחת, וחיכו לה שבעה ימים! השיב אביי: צריך לשנות את לשון המשנה ולומר שהשכר שונה מהפורענות. הקשה עליו רבא: אבל המשנה אומרת בפירוש שהעיקרון נכון גם לגבי השכר! לכן מתרץ רבא אחרת: השכר הוא באותו מידה (באותו דבר, המתנה כנגד המתנה), אבל גדול יותר, כי מידה טובה תמיד רבה יותר ממידת פורענות.

בעיני לא מעט הורים, יש רק דבר אחד שמרגיז יותר מילד שצורח ומתווכח עד שיתנו לו שוקולד: ילד שמבקש עוד שוקולד.

אחרי משא ומתן ממושך וסוער, הפעם היה זה הילד שניצח בוויכוח (אולי הוא ניצח גם בפעם הקודמת, אולי הוא תמיד מנצח, אבל לא זה העניין עכשיו). הוא הכניע את אבא ואמא, וזכה בקוביית השוקולד שנלחם עליה כל אחר הצהריים. "קובייה אחת, וזהו!" אילו הסיפור היה מסתיים בשלב זה אפשר עוד היה לעבור על העניין בשתיקה, הבעיה מתחילה ברגע שהדיון ממשיך. "למה רק אחת?" מתריס הזאטוט. "אני רוצה עוד קובייה!" לפעמים אפשר להבין את הילד. הוא נשמע כפוי טובה, אבל יש צד של צדק בטענתו: ביקשתי מתנה וקיבלתי צעקה. ביקשתי אהבה וקיבלתי צדק נוקשה.

במשך סוגיה שלמה מציגה האגדה את עיקרון "מידה כנגד מידה", מידת עונשו של האדם תפורה לפי מידותיו. אבל סוף הסוגיה מאיים למוטט את כולה ברגע אחד.

האיום על עיקרון "מידה כנגד מידה" מגיע ממקור חיובי: השכר שקיבלה מרים הנביאה, שחיכתה שעה אחת לראות מה יעלה בגורלו של משה, ובזכות זה חיכה לה כל העם כשהייתה מצורעת במדבר. ה"בעיה" בשכר זה היא שהוא חורג מעיקרון המידתיות: שכר של שבוע על מצווה של שעה.

אביי ורבא מיישבים את העיקרון בשתי דרכים שונות לחלוטין. לדברי רבא, גם הפער בין הטובה לפורענות מדוד ושקול. הצדק נותן שהשכר יהיה גבוה יותר, וכנראה הכפלה פי שבע היא המידה הראויה לכך. העיקר הוא שהצדק ישתקף בדמיון בין עצם השכר לעצם המעשה, בלי קשר לכמות, המתנה תמורת המתנה.

אביי, לעומתו, מוציא את המילה "וכן" מהמשנה. השכר אינו חלק מהעיקרון של "מידה כנגד מידה". הטוב האלוקי הוא אינסופי, לחסד אין גבולות. העושה מעשה טוב יוצא מהמערכת הנוקשה של הדין, ואין לכלוא אותו בשום מידה מצומצמת.

שתי גישות בהבנת הנהגת הקב"ה, שתי גישות מחשבתיות, אולי גם שתי גישות חינוכיות. ההורה המקפיד על גמול במידה הראויה וההורה שנותן בלי גבול. מי שמתנגד לכל פריצת גבולות, ומי שמבחינתו מתנה מוגבלת (כגון הקצבת קוביית שוקולד אחת, ואפילו שלוש) אינה מתנה. השופט והאובה.

אגדה היום

סוטה ו-יב
החטא וגמולו

אמרו את זה קודם קטע מהבאר מתוך ספרות פרשני האגדה

תנו רבנן: שמשון בעיניו מרד, שנאמר: ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני,

לפיכך נקרו פלשתים את עיניו, שנאמר: ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו.

איני? והכתיב: ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא!

כי אזל, מיהא בתר ישרותיה אזל. (ט"ז ע"ב)

ביאור השורות האחרונות: הגמרא מקשה על דברי התנאים (כמה דורות אחריהם), וטוענת שה' רצה זאת שמשון יישא את האישה הפלשתית—אז למה זה "מרד"? משיבה הגמרא: אכן זה היה רצון ה', אבל שמשון לא פעל בגלל רצון ה' אלא מפני שהאישה ישרה בעיניו.

רבי צדוק הכהן מלובלין, "ישראל קדושים" אות טו

והיינו שהוא הכיר בנפשו כי עיניו נקיים בחייו עלמא להיות העין רואה ולב חומד דר שאינו שלו, וידע כיוון דישרה בעיניו ודאי כך הוא רצון הש"י.

דבריו של ר' צדוק די מפתיעים, אבל אינם חריגים על רקע שיטתו הכללית: יש מקרים מיוחדים שבהם מעשים שאסורים על פי התורה ייחשבו למותרים ואפילו למצוות. הוא כמובן אינו ממליץ לנסות את זה בבית, אבל זו גישתו העקרונית.

גם בדבריו על שמשון, שרק קטע קצר מתוכם מובא כאן, הוא טוען כי בסיפורי שמשון והנשים הפלשתיות לא היה חטא מצד עצמו. שמשון הכיר את עצמו הכרות כנה ועמוקה, וידע שהוא במדרגה רוחנית גבוהה מאוד, מדרגת נזיר אלוקים שאינו מושפע כלל מתאוותיו.

ובתנחומא פרשת בשלח סימן יב על פסוק כי גאה גאה, שמשון במה שנתגאה בו נפרע ממנו וכו', כי היא ישרה בעיני וכו', עיין שם.

הציטוט הוא ממדרש דומה מאוד לזה שמופיע בגמרא. הניואנס שמבדיל ביניהם הוא השימוש במושג גאוה. כלומר, שמשון לא התפתה אחר תאוות עיניו, אלא הייתה לו בעיה אחרת שקשורה לעיניים □ עיניים רמות, גאוה.

ומזה מבוואר כמו שכתבתי; מה גאות הוא אי כוונתו לישרות תאוה גשמית בעיניו? ועל כרחק כמו שכתבתי, שנתגאה להאמין בעצמו שמה שעניו חומדות ודאי הוא רצון הש"י. והאמת כן היה, ונענש רק על הגאות. ואפשר דזהו גם כן כוונת המרד והחטא שבסוטה שם רק על שנתגאה בעיניו... ובאמת בטח בנפשו דעיניו לא יכול להכניס בלבבו חמדות זרות כלל, ולפי שסביביו נשערה מאוד נחשב זה לחטא מה שהכניס עצמו לעניין כזה ולתקיפות כזו, לסמוך על עצמו כל כך אף בדבר זר כזה.

נאום הסנגוריה על שמשון לא נועד לנקותו מחטא, אלא להסביר במה חטא באמת. לדעת ר' צדוק לא סביר שחטאי שמשון נובעים מתאוה מינית, ולכן הם גם לא העניין, ויש למצוא את העניין בנקודה אחרת. הבעיה של שמשון אינה עצם המעשים שעשה, אלא העובדה שהתגאה לחשוב שהוא מסוגל לעשות אותם בלי בעיה. כשאדם סומך על עצמו שלא ייכשל, ייתכן שבפועל באמת לא ייכשל, אך הכישלון הוא בזה שסמך על עצמו. וכיוון שהקדוש ברוך הוא מקפיד על מעשי הצדיקים (הביטוי "וסביביו נשערה מאוד" לקוח ממדרש על הקפדה זו), גאוה זו נחשבה לחטא חמור (הדברים אמורים בתחום העריות, אבל ייתכן שאותה ביקורת תאמר גם כלפי מי שנוסע על 180 קמ"ש, למשל, ומשוכנע שלא יעשה תאונה).

ר' צדוק אינו אומר זאת במפורש, אך הוא מממש את אחד ההסברים לעיקרון מידה כנגד מידה: העונש מלמד על החטא. ניקור העיניים מלמד שהבעיה לא הייתה במעשה הזנות אלא בעיניים, בראייה המתגאה, בגבהות המבט.

(לעיון נוסף: הרב ישראל רחון, ספר שופטים בגובה חז"ל, עמודים 167-149)

נקודות למחשבה

אאלות אריון ולוחטבה (בבית),
בסקק, בתור בסוסר או במיירה
בבסיס) סביב הסטיות

במדה שאדם מודד מודד לו. מה משמעות אופן הגמול "מידה כנגד מידה"? למה שאדם יקבל שכר או עונש דווקא על פי מה שעשה?

דין ארבע מיתות לא בטלו, מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו. האם ההשגחה האלוקית פועלת בעולם באופן ברור כל כך? האם כל חוטא בא על עונשו בעולם הזה?

אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת שילוחה. למה הקב"ה מעניש רק לאחר הרבה זמן? מצד מידת הרחמים, או אולי משיקולים שאינם שייכים למערכת הגמול, כגון התפקיד שכל אדם וכל עם צריכים למלא בעולם? האם יש הבדל בין יחיד לעם?

שמשון. איזו עמדה עולה מהמדרשים עליו - האם חז"ל דנו אותו לזכות או לחובה? איזו נקודה במעשיו או באישיותו גרמה לנפילתו הטרמטית? ובמה מתאפיינת דמותו של שמשון כשופט ומנהיג (דן יחיד) - "כאחד שבטי ישראל", לא מבקש עזרה מאיש)?

חמישה נבראו מעין דוגמא של מעלה וכולן לקו. האם יש בעיה ביופי או בכוח? ואולי דווקא ביופי ובכוח מופרזים, עד כדי דמיון לקב"ה כביכול?

תמר. נראה הגמרא מעמידה את תמר כאנטיטזה לשמשון. למה כל המדרשים רואים את מעשה תמר בחיוב?

אברהם. האם הכניס אורחים מתוך חסד, או כאמצעי להחזיר בתשובה? ומה הקשר לסוגיה?

אבשלום. מה גרם לנפילתו? למה דוד התפלל עליו, ואם אכן תפילתו נענתה - מה משמעות האמירה שלאבשלום יש חלק לעולם הבא?

כלי עבודה כשהגמרא מביאה מדרשים שונים על אותו סיפור תנ"כי, אפשר להציב אותם זה מול זה, ולזהות קווים כלליים. למשל: המדרש אחד אומר שמשון כשופט לא אמר לאיש "העבר לי מקל ממקום למקום". מדרש אחר אומר שהוא דן כמו הקב"ה—"כאחד שבטי ישראל". משני השבחים הנקודתיים אפשר להעלות עיקרון אחד: שמשון עבד לבד. שפט כמו הקב"ה שהוא יחיד, לא נעזר באיש. לשופט זו תכונה טובה, אך כמנהיג—אולי הבעיה של שמשון היא שפעל ללא צבא וללא עם.